

ТАВРОВЕЦЬКА Наталія Іванівна,
*завідуюча кафедрою практичної психології Херсонського
державного університету, кандидат психологічних наук, доцент*

Я-ПОЗИЦІЯ ЯК ВИХІДНИЙ КОНСТРУКТ ЖИТТЄВОГО ПЛАНУ ОСОБИСТОСТІ В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ А. АДЛЕРА

Однією з невирішених проблем у науково-методологічному та науково-емпіричному психологічному пізнанні є визначення змісту, форм, характеристик, функціонування та проявів життєвої позиції особистості. Аналіз дефініції «життєва позиція» не має чіткого єдиного визначення, це поняття залишається дискусійним, відкритим, феноменологічним. При цьому слід зазначити, що науково-дослідний статус «життєва позиція» як психологічна категорія отримала лише у другій половині ХХ ст., а до того часу вона розглядалася як складова таких понять, як внутрішня позиція, як орієнтація на певну лінію поведінки, як спосіб життя, як інтеграційна характеристика людини в її самоздійсненні та інші.

Глибинний аналіз поняття «життєва позиція» вимагає ретроспективного аналізу й почнемо ми його з визначення взагалі розуміння поняття «позиція».

Аналіз наукових джерел доводить, що повної одностайності серед психологів у класифікації позиції не існує, частіше це поняття застосовується в діапазоні позиція-статус і позиція-ставлення, позиція-роль, які представляють собою місце людини в потенційній взаємодії (статус — те місце, яке людина може зайняти в реальній взаємодії, на думку оточуючих, ставлення — те місце в реальній взаємодії, яке прийнятне для неї за її власною думкою).

Радянські вчені розглядали «позицію суб'єкта» як: внутрішню позицію особистості (Л.І. Божович), виконання соціальної ролі за пропонованими нормами з системою очікувань, які висувають до нього як суспільство в цілому, так і окремі групи (І.С. Кон); як стани в суспільстві, групі або соціальній позиції; як ставлення людини до дійсності в цілому або до різних її областей, або позиція особистості; позиції як місце людини в безпосередній взаємодії, в актуальній ситуації, або рольовій позиції (М.Д. Лаптева); як роль, яку суб'єкт виконує відповідно до свого соціального стану і конкретної ситуації (Б.Д. Паригін).

Аналіз вищезазначених праць підтверджує ідею про те, що «позиція особистості» дедалі більше привертає увагу вчених й активно вводить у глосарій різних наук. Водночас цей термін уживається в багатьох різноманітних контекстуальних смислах, позначаючи різні категорії та характеристики особистості чи соціальних явищ.

Термін «позиція» вперше використав австрійський психолог та лікар, основоположник індивідуальної психології Альфред Адлер. Хоча в публікаціях Адлера прямо не сформульоване поняття життєвої позиції, його наукові погляди дуже співзвучні сучасним уявленням про цей феномен, і по суті, є предтечею всієї психології життєвого шляху особистості. Індивідуальна психологія пропонує погляд на життя як цілісність, в котрій кожна одинична реакція, кожен імпульс або симптом виявляють частину індивідуальної життєвої установки. Отже, єдність особистості проявляється в тому, що кожна дія людини здатна відобразити в цілому весь її життєвий шлях. Теза Адлера про постійний рух в сучасних термінах означає, що особистість завжди і невинно знаходиться в процесі становлення, розвитку.

Для розуміння феноменології життєвої позиції найбільш важливими є три фундаментальні постулати індивідуальної психології А. Адлера:

- 1) наявність неясно усвідомлюваної провідної ідеї (мети) життя,
- 2) єдність особистості проявляється в індивідуальному стилі життя,
- 3) особлива перцептивна організація людини зумовлює суб'єктивність сприйняття оточуючої дійсності залежно від своїх життєвих орієнтирів,
- 4) самодетермінація призводить до розуміння відповідальності людини за власну долю.

Фіналістична, телеологічна концепція Адлера передбачає *спрямованість до кінцевої мети* – постійну провідну ідею, життєву ціль (lifegoal), котра визначає розвиток всієї особистості та керує побудовою її життєвого плану. «Течія життя, в тому числі і в його психічних проявах, являє собою рух, спрямований до фіналу. Якщо в цій думці ми бачимо більше ніж метафору, якщо ми приймаємо це твердження серйозно, то з нього випливає висновок про те, що під тиском кінцевої мети кожний окремий душевний рух упорядковується в єдину лінію поведінки і готує кожен наступний за ним дію» [1, с. 9]. Як відомо, у автора такою метою є «рух до більшого», прагнення стати цінною та значущою особистістю (самоствердження задля подолання комплексу неповноцінності,

закладеного самою природою людини): «... і той, хто уважно розглянув цей рух, розуміє, що йде безперервна робота над створенням цілісної особистості, яка прагне виробити *власну позицію* по відношенню до важливих питань». Мета досягнення переваги для кожної людини – персональна й унікальна, вона залежить від значення, якого вона надає життю. У перші роки життя дитина згідно зі своєю ситуацією, оточенням, життєвою енергією і винахідливістю відшукує шаблони для власної позиції в житті. Фіксація цієї позиції (мети) і надання їй конкретної форми встановлює напрямок та орієнтованість життя. В усіх психічних проявах Адлер виявляє цілеспрямованість, відповідно до якої впорядковуються сили, інстанції, переживання, бажання та страхи, дефекти та здібності людини.

Для характеристики індивідуальної моделі життєвої поведінки, що наближає людину до досягнення цієї Адлер використовує різні поняття. В ранніх роботах мова йде про неусвідомлюваний «прототип» як модель майбутньої дорослої особистості, що формується у віці від трьох до п'яти років, пізніше про «життєвий план» як основу, що обростає сенсами, котрі черпаються з життєвого досвіду та володіють спрямовуючою силою. Автор часто вдається до метафор: «формула життя», «путівна лінія» (*guidinglines*) або «мелодія життя». З середини 20-их років роботах Адлера з'являється термін «стиль життя» (*lifestyle*), котрий в авторській концепції тотожній *self*, тобто цілісній особистості. Це індивідуальність, яка виражається і формується в певному оточенні (основний підхід до життя, унікальна відповідь окремої людини на її спадковість і навколишнє середовище). В тлумаченні Адлера стиль життя розглядається скоріше як динамічний принцип, ніж як певна сутність або структура всередині психіки. Також Адлер використовував слова, що пізніше увійшли в психологію в якості окремих понять: установка, ставлення, позиція, орієнтація, тощо.

Поняття індивідуального стилю життя включає в себе ряд додаткових підпорядкованих концептів, що стосуються ступеню активності людини та її місця в системі соціальних стосунків. Серед них – життєва позиція (а також уявна мета, шляхи її досягнення, концепція самості, особистісні ідеали та загальний світогляд).

Сучасний послідовник адлерівської психотерапії, один із засновників Інституту Альфреда Адлера у Чикаго Гарольд Г. Мосак підсумовує основні принципи індивідуальної психології наступним чином: «В будь-якому випадку сенс нашого життя визначається тим, як ми ставимося до нього» [3]. У дослідницьких цілях він пропонує

розділяти погляди і переконання людини, що входять до поняття стилю життя, на наступні категорії: Я-концепція – уявлення людини про себе, хто вона є; Я-ідеал – думка про те, якою вона повинна бути; образ світу (Weltbild) – уявлення про такі речі, як світ, люди і природа, а також про те, що світ потребує від людини; етичні переконання – особиста етична позиція [3; 4].

При розробці сітки понять, що стосуються життєвих орієнтацій (планів) та їх можливих викривлень, Адлер звертається до аналізу проблем, які ставить перед людиною життя і зводить все їх різноманіття до трьох головних сфер: а) ставлення однієї людини до іншої (Адлер називав це «стосунки Я-Ти»); б) питання власної цінності, що виражається у продуктивній діяльності та суспільній користі; в) статеві стосунки.

На думку вченого, ставлення людини до цих трьох фундаментальних завдань індивідуального та соціального життя розкриває її особистість, як ніщо інше: «У тому, як індивід приступає до вирішення цих питань, яку дистанцію він займає по відношенню до них, як він ухиляється від їх вирішення, - у всьому цьому чітко проявляється стиль людини, особливо тоді, коли вона стоїть перед необхідністю негайного вирішення» [1, с. 13]. Отже, в сучасних термінах ці сфери можна назвати векторами, за якими проявляється життєва позиція особистості.

Стикаючись з життєвими завданнями, люди займають три позиції: «так», «так, але» (це звучить в публікаціях Адлера «якщо тільки») і «ні». Люди, що реагують на завдання життя з установкою «так», демонструють соціальний інтерес та почуття спільності. Ця стверджувальна реакція не має на увазі пасивного пристосування до життя. Люди, котрі відповідають «так, але», визнають необхідність вирішення життєвих завдань, але в той же час завжди готові захистити себе, свою репутацію і самооцінку. Вони відповідають «так» життєвим завданням, «але» не можуть дозволити їх прямим методом вирішення проблем. Поступаючи так, невротики уникають суб'єктивного провалу або успіху, які зробили б їх уразливими до загроз власному Я. Третя група бореться з життєвими завданнями, повертаючись до них спиною і кажучи «ні» традиційним в їх культурі завданням та їх рішенням [5].

Як бачимо, праці Адлера є прототипом багатьох сучасних розробок психології життя. Методологія індивідуальної психології розглядає поведінку людини як таку, що активується та спрямовується всією структурою особистості (індивідуальною концепцією життя) – це відповідає розумінню життєвої позиції як

інтегровального регулятивного центру. Адлер започаткував феноменологічне (суб'єктивне) розуміння життєвого світу людини та гуманістичний погляд на особистість: погляд на людину як істоту, що сама себе визначає в житті, проголошення значущості внутрішньої позиції та екзистенційних цінностей.

Як терапевт, А. Адлер [1] майстерно володів мистецтвом тлумачення життєвої позиції людини на основі дрібних деталей єдиного цілого (такими виступали ранні спогади, сновидіння, неусвідомлені рухи або, наприклад, особливості почерку) – «подібно тому, як природознавцю вдається по кісточці встановити вид, форму і спосіб життя птаці». Зокрема, ранні спогади людини, на думку вченого, є найбільш зручним зменшеним ескізом позиції людини стосовно себе та свого життя, психічним «розголошенням» особливостей життєвого стилю. Методика аналізу ранніх спогадів дозволяє реконструювати загальний принцип життя, мету людини, і навіть передбачити її фінал.

Література

1. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / Альфред Адлер; пер. с нем. А.М. Боковой. – М.: Когито-Центр, 2002. – 220 с. – (Серия «Классики психологии»).
2. Адлер А. Наука жить / Альфред Адлер; пер. с англ. А.А. Юдина, Е.О. Любченко. – К.: Port-Royal, 1997. – 130 с.
3. Мозак Г.Г. Адлерианская психология (adlerianpsychology) / Гарольд Мозак // Психологическая энциклопедия / под ред. Раймонда Корсини, Алана Ауэрбаха : пер. и науч. ред. А.А. Алексеева. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 1876 с.
4. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен; пер. с англ. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 704 с.
5. Adler A. The Individual Psychology of Alfred Adler / Alfred Adler ; ed. by Heinz L. Ansbacher & Rowena R. Ansbacher. – N. Y.: Harper Torch Books, 1956.–504 p.